



## Legal Challenge - Medical Authenticity and Proportion of Cloned Embryos

Sayed Mohammad Keykavosi<sup>1\*</sup>, Arefeh Feizi Aghdas<sup>2</sup>, Mohadeseh Taghvayi Nakhjiri<sup>3</sup>, Ali Aghabaali<sup>4</sup>

1. Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law and Member of the Young Researchers Club, Shahr-e Ray Yadegar Imam Khomeini (RA) Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
2. Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Shahr-e Ray Yadegar Imam Khomeini (RA) Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
3. Department of Quran and Hadith Sciences, Shahr-e Ray Yadegar Imam Khomeini (RA) Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
4. Department of Commercial Law, Naragh Branch, Islamic Azad University, Naragh, Iran.

### ABSTRACT

**Background and Aim:** Today, embryo cloning, with the policy of increasing fertility in low-population societies or with the desire of couples incapable of having children to reproduce, is an emerging phenomenon that requires predicting and preparing an appropriate solution for the legal consequences arising from it; including whether cloning is acceptable in terms of legal rules or not? And assuming acceptance, to whom is the issue of the lineage of the cloned embryo attributed and who is responsible for its rights?

**Method:** The present study uses a descriptive-analytical method to try to find the opinion of domestic and international legal rules in this field by using medical data.

**Ethical Considerations:** In order to organize this research, while observing the authenticity of the texts, honesty and fidelity have been observed.

**Results:** Cloning is carried out by several methods such as embryo donation, artificial insemination and genetic cultures, each of which has a different ruling from the point of view of lawyers. Also, from the perspective of Iranian law, since paternal guardianship has not been assigned to anyone, the attribution of the embryo to the cell owners is not recognized, while international law, especially in European countries such as England, France and Germany, has accepted and formalized the guardianship of the cloned embryo.

**Conclusion:** Given the widespread legal ambiguities and disagreements and the legal vacuum regarding the recognition of lineage for the embryo resulting from cloning and the explanation of the rights arising from it, it seems that this important aspect requires further exchange of views and examination by thinkers and lawyers.

**Keywords:** Embryo; Cloning; Guardianship; Lineage; Child Rights

**Corresponding Author:** Sayed Mohammad Keykavosi; **Email:** mohammadkeykavosi@yahoo.com

**Received:** July 31, 2024; **Accepted:** February 03, 2026; **Published Online:** May 09, 2026

### Please cite this article as:

Keykavosi SM, Feizi Aghdas A, Taghvayi Nakhjiri M, Aghabaali A. Legal Challenge - Medical Authenticity and Proportion of Cloned Embryos. *Medical Law Journal*. 2026; 20: e13.



## چالش حقوقی - پزشکی اصالت و نسبت جنین شبیه‌سازی شده

سیدمحمد کیکاوسی<sup>\*۱</sup>، عارفه فیضی اقدس<sup>۲</sup>، محدثه تقوایی نخجیری<sup>۳</sup>، علی آقابالی<sup>۴</sup>

۱. گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی و عضو باشگاه پژوهشگران جوان، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۲. گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۳. گروه علوم قرآن و حدیث، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۴. گروه حقوق تجارت، واحد نراق، دانشگاه آزاد اسلامی، نراق، ایران.

### چکیده

**زمینه و هدف:** امروزه جنین شبیه‌سازی، با سیاست افزایش تولید در جوامع کم جمعیت و یا با تمایل زوجین ناتوان از فرزندآوری به تولید مثل، پدیده‌ای نوظهور است که پیش‌بینی و تدارک راه حل مناسب برای پیامدهای حقوقی ناشی از آن نظیر تعیین انتساب و اصالت جنین شبیه‌سازی شده را می‌طلبد. این مسأله از آن سو قابل اهمیت است که تعیین نسب جنین شبیه‌سازی شده، مسئولیت‌های مدنی حقوق او همچون ارث و نفقه را مشخص می‌کند.

**روش:** پژوهش حاضر به روش توصیفی - تحلیلی می‌کوشد که با بهره‌مندی از داده‌های پزشکی، نظر قواعد حقوقی داخلی و بین‌المللی را در این زمینه بیابد.

**ملاحظات اخلاقی:** در تمام مراحل نگارش پژوهش حاضر، ضمن رعایت اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

**یافته‌ها:** شبیه‌سازی به روش‌های متعددی مانند اهدای جنین، لقاح مصنوعی و کشت‌های ژنتیکی صورت می‌پذیرد که هر یک دارای حکم متفاوتی از نظر حقوقدانان دارد. همچنین از منظر حقوق ایران، از آن جهت که ولایت پدری به کسی واگذار نشده، انتساب جنین به صاحبان سلول به رسمیت شناخته نمی‌شود، در حالی که حقوق بین‌المللی به ویژه در کشورهای اروپایی مانند انگلستان، فرانسه و آلمان، ولایت جنین شبیه‌سازی شده را پذیرفته و رسمی نموده است.

**نتیجه‌گیری:** با توجه به ابهام‌ها و اختلاف نظرهای گسترده حقوقی و خلأ قانونی در خصوص قائل شدن نسب برای جنین حاصل از شبیه‌سازی و تبیین حقوق مترتب بر آن، به نظر می‌رسد این جنبه مهم، به تبادل نظر و بررسی بیشتر صاحب‌اندیشان و حقوقدانان نیاز داشته باشد.

**واژگان کلیدی:** جنین؛ شبیه‌سازی؛ ولایت؛ اصل و نسب؛ حقوق کودک

نویسنده مسئول: سیدمحمد کیکاوسی؛ پست الکترونیک: [mohammadkeykavosi@yahoo.com](mailto:mohammadkeykavosi@yahoo.com)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۱۴؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۲/۱۹

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Keykavosi SM, Feizi Aghdas A, Taghvayi Nakhjiri M, Aghabaali A. Legal Challenge - Medical Authenticity and Proportion of Cloned Embryos. Medical Law Journal. 2026; 20: e13.

## مقدمه

پدیده شبیه‌سازی به قرن بیستم بازمی‌گردد که نخستین بار در مورد گیاهان و پس از آن در مورد حیوانات و در نهایت با وجود مخالفت‌های بسیار در مورد انسان محقق گردید. شبیه‌سازی صرف نظر از یک دستاورد ارزشمند علمی، بیشتر به عنوان پدیده‌ای نوین با آثار و پیامدهای اجتماعی مورد توجه قرار گرفت، چنانکه به ورطه مباحث اندیشمندان حوزه‌های گوناگون کشانده شد، به ویژه آنکه شبیه‌سازی جنین از جنبه‌های درمانی فراتر رفته و امروزه در قالب روش‌های تولیدی و با گزینش‌های مهندسی شده در DNA، به یک ابزار ژنتیکی تبدیل گردیده است.

با عنایت به اینکه پدیده شبیه‌سازی جنین مسبوق به سابقه نبوده، بسیاری از پیامدهای ناشی از آن در حوزه‌های گوناگون نیازمند پیش‌بینی و تدارک راه حل و پاسخ است، از جمله اینکه آیا شبیه‌سازی از نظر قواعد حقوقی قابل پذیرش است یا خیر؟ و بر فرض پذیرش، موضوع اصل و نسب کودک شبیه‌سازی شده به چه کسی منتسب بوده و حقوق او بر عهده چه کسی است؟

از این رو، در صرع علم حقوق، صاحب‌نظران از چند وجه به آن نگریسته و آثار آن را مورد بررسی قرار داده‌اند؛ از منظر یک تئوری علمی و عملی، بسیاری از اندیشمندان علم حقوق، شبیه‌سازی انسان را زائیده نیاز روز برشمرده و امری جایز دانستند و در مقابل، گروهی آن را برخلاف حقوق بشر، آزادی و کرامت انسانی تلقی نموده و درباره جواز آن تردید کرده‌اند. این اختلاف آرا در میان حقوقدانان اسلامی بیشتر به چشم می‌خورد که ناشی از تفاوت نگرش‌های حقوقی ناظر به مسأله است؛ برخی بر این باورند که بنا به قاعده حلیت، اصالتاً و به صورت مطلق، شبیه‌سازی انسان جایز است، در حالی که دیگران آن را از حیث مداخله در سیر طبیعت خلقت، مشروع نمی‌دانند. فایده این اختلاف را می‌توان در باب تعیین اصالت و نسبت جنین شبیه‌سازی شده جستجو کرد، چه اینکه در انتساب جنین به صاحب سلول وحدت آرایی وجود ندارد.

هرچند شبیه‌سازی تولیدی در نهادهای بین‌المللی با مخالفت‌هایی همراه بوده، ولی در برخی از نظام‌های حقوق بین‌الملل چون فرانسه و انگلیس شبیه‌سازی به عنوان یک فرایند نوین فرزندآوری پذیرفته و نسب جنین حاصل از شبیه‌سازی به پدر و مادر صاحب سلول منتسب شده و همانند سایر فرزندان، از آثار حقوقی نسب مانند حرمت نکاح، حضانت، ولایت، الزام به اتفاق، توارث و وصیت برخوردار گردیده است. این در حالی است که در سایر نظامات حقوقی، با وجود پذیرش نوع درمانی شبیه‌سازی، با رعایت شرایطی اتخاذ تصمیم شده است، اما در پیامدهای حقوقی آن خلأ قانونی وجود دارد، لذا با ورود شبیه‌سازی به عنوان یک فناوری جدید فرزندآوری و تولید مثل به حوزه حقوق خانواده، هر نظام حقوقی را برمی‌تابد تا مسائل اساسی آن را پردازش نموده و ابهامات موجود را پاسخ داده و روشن سازد و علاوه بر آن، اصول و قواعدی را در این خصوص پیش‌بینی و تدارک نماید.

## روش

پژوهش حاضر به صورت توصیفی - تحلیلی بوده و برای جمع‌آوری داده‌های خود از روش کتابخانه‌ای استفاده نموده است.

## ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

## یافته‌ها

شبیه‌سازی تولید مثل انسان به عنوان یک روش پزشکی شناخته شده است که برای غلبه بر ناباروری در آینده طراحی شده بود، برای پذیرش در نظام‌های حقوقی بین‌المللی نیاز به تدوین مبادی قانونی داشت. در این میان، اگرچه روش درمانی شبیه‌سازی برای ناباروران با هدف حمایت از تولید مثل و نهاد خانواده در مجامع بین‌المللی ساختار یافت، اما روش تولیدی آن، که با به کارگیری روش‌های آزمایشگاهی به ثمر می‌نشست،

پدیده شبیه‌سازی در قرن بیستم میلادی، موضوع حدس و گمان بود. در سال ۱۹۶۹، «جان هالدین (John Haldane)» نخستین کسی بود که این ایده را معرفی و برای آن از اصطلاحات «کلون» و «کلونینگ» استفاده کرد. شبیه‌سازی در سال ۱۹۹۶، توسط دانشمندان اسکاتلندی در مؤسسه «روسلین» انجام گرفت که طی آن گوسفندی به نام «دالی» توسط انتقال هسته سلولی سوماتیک (SCNT: Somatic Cell Nuclear Transfer) به وجود آمد و از آن پس، ایده شبیه‌سازی انسان به مسأله‌ای بحث‌برانگیز تبدیل شد، در حالی که چند دانشمند برای ساختن یک کلون اعلام آمادگی کردند و سرانجام در نوامبر ۱۹۹۸ نخستین کلون انسان دورگه ایجاد شد، بسیاری از کشورها آن را غیر قانونی اعلام کردند (۶).

هرچند این جهش علمی از نظر پزشکی پتانسیل بالایی داشت، اما از آن سو که نوعی کپی و تکثیر ژنتیکی یکسان از انسان به شمار می‌رفت، بحث و جدل‌های قابل توجهی ایجاد می‌نمود؛ بر این اساس، عدم شناخت دقیق از ماهیت دقیق علمی شبیه‌سازی انسان، بحث‌هایی را برانگیخته است و ابهام، در خصوص این مسأله، نگرانی‌های اخلاقی بسیاری از کشورها را بر آن داشته تا قوانینی را در مورد شبیه‌سازی انسان و قانونی نبودن آن تصویب کنند (۷).

به هر سو، از زمانی که ایده شبیه‌سازی انسان مطرح شد، توجه اخلاق‌شناسان، حقوقدانان و دانشمندان نسبت به توسعه این فناوری و افزایش دایره شمول آن نسبت به انسان‌ها برانگیخته شد. بسیاری از اندیشمندان و صاحب‌نظران حوزه‌های گوناگون پیرامون مسأله طرح نظر نمودند و به مناسبت در باب جواز یا عدم آن، مقالات متعددی نگاشته شد. کسانی که طرفدار و موافق این تکنولوژی هستند، به آزادی باروری اشاره نموده و امیدوارند که شبیه‌سازی، ابزار جدیدی برای مقابله با ناباروری و تکثیر توالید و ایجاد زمینه برای تولید ژن‌های برتر فراهم نموده و در خدمت زندگی بشری قرار گیرد، اما مخالفان شبیه‌سازی، به معایب و تبعات منفی حقوقی، اجتماعی، مذهبی و اخلاقی این پدیده اشاره می‌کنند، از جمله از بین رفتن هویت

چندان از حمایت‌های قانونی همه‌جانبه در نظام‌های حقوقی بین‌المللی برخوردار نبوده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که هرچند ایده شبیه‌سازی جنین به عنوان یک پیش‌فرض فرزندآوری، در نظام‌های حقوق اسلامی که درک ویژه‌ای نسبت به جایگاه والدین و حقوق ناشی از آن دارند، با دغدغه‌های فراوانی رو به رو است.

## بحث

شبیه‌سازی از کلمه یونانی «Clone» به معنای جوانه‌زدن و ترکه چوب گرفته شده است و در لغت به معنای بریدن، تکثیر کردن و قلمه‌زدن است، البته مفهوم شبیه‌سازی در مورد موجودات تک‌سلولی، گیاهان، حیوانات و انسان نیز صدق می‌کند (۱-۲). از این رو، لغت‌شناسان معاصر، شبیه‌سازی را به معنای تولید نسخه‌ای مطابق با اصل گرفته و در اصطلاح رایج پزشکی، آن را به معنای تلقیح ناهمگن بدون نیاز به جفت‌سازی سلول‌های جنسی مذکر یا مؤنث آمده دانسته‌اند (۳). در اصطلاح جامع‌تر، شبیه‌سازی عبارت است از فرآیند تولید غیر جنسی گروهی از سلول‌ها، مولکول‌ها و موجودات زنده که همگی از نظر ژنتیکی مشابه بنیادی مشترک باشند. در واقع کلونی به معنای تولید مثل و ایجاد موجودی مشابه نسخه اصلی به طریقه غیر جنسی می‌باشد که بر پایه دو شیوه مصطلح درمانی و تولیدی محقق می‌گردد (۴)، البته اصطلاحات شبیه‌سازی درمانی و شبیه‌سازی تولید مثلی از نظر علمی چندان دقیق نیستند، اما با این وجود به طور معمول مورد استفاده قرار می‌گیرند. در واقع، آن‌ها از فرآیند انتقال هسته سلول سوماتیک نشأت می‌گیرند که به موجب آن، یک تخمک دارای هسته، هسته‌ای را از یک سلول جسمی (بدن) دریافت می‌کند. در شبیه‌سازی تولید مثلی، جنین برای بارداری در یک ماده کاشته می‌شود. در شبیه‌سازی درمانی، جنین ایجادشده از طریق تلقیح مصنوعی، در خارج از رحم، یعنی در آزمایشگاه رشد می‌کند و متعاقباً از سلول‌های بنیادین آن جهت درمان اختلالات سلولی فرد دیگری استفاده می‌گردد (۵).

و شخصیت فردی، استثمار و سوءاستفاده از زنان، ایجاد جامعه بی‌هویت، برهم‌خوردن نظام خانواده، اخلال در قرابت و نسب، منافات با اصل زوجیت، شناخته‌شدن فرد شبیه‌سازی شده به عنوان شهروند درجه دو، آسیب‌های تهدیدکننده برای سلامت جنین شبیه‌سازی شده، عوارض عاطفی و روانی در فرد شبیه‌سازی شده، ایجاد زمینه برای پایان تولد طبیعی نسل بشر، تشویق سقط جنین، آسیب به اهداکننده تخمک و... (۸). در حوزه حقوقی، از آن سو که یکی از مهم‌ترین پیامدهای موضوع شبیه‌سازی، موضوع نسب بوده - چراکه بسیاری از ابواب مانند توارث، نفقه، حضانت و محرمیت بر آن مترتب است - اهمیت مسأله دوچندان و اظهار نظر و تشریح حکم توسط حقوقدانان و قانون‌گذاران ضروری گردید، بدین ترتیب حقوقدانان در نگارش‌های خود به ابعاد حقوقی مسأله پرداختند. از منظر مجامع حقوقی، با هدف درمان بیماری‌ها، حکم به تجویز شبیه‌سازی شده، اما با مطامع غیر درمانی امری مفسده‌انگیز تلقی گردیده که نمی‌توان جایگاهی برای آن در نظام‌های حقوقی در نظر گرفت، هرچند مطابق دیدگاه برخی حقوقدانان در نظام‌های حقوقی متأثر از دیدگاه اسلامی، به دلیل تشکیک در تعیین نسب جنین، شبیه‌سازی انسانی موضوعیت نداشته و منتفی است.

۱. شبیه‌سازی از منظر نهادهای حقوقی: سازمان یونسکو، اولین نهاد بین‌المللی بود که در سال ۱۹۹۷ در ماده یازدهم اعلامیه جهانی عنوان کرد: «آزمایش‌های مغایر با کرامت انسانی، از قبیل شبیه‌سازی مولد نوع بشر، مجاز نیست.» سازمان بهداشت جهانی نیز در سال ۱۹۹۸ شبیه‌سازی مولد انسان را از نظر اخلاقی، ناپذیرفتنی دانست. این مخالفت ادامه داشت تا اینکه در سال ۲۰۰۱ پیرو درخواست برخی کشورها، در پنجاه و ششمین اجلاس مجمع عمومی سازمان ملل، موضوع تهیه پیمان‌نامه بین‌الملل علیه شبیه‌سازی انسان در دستور کار قرار گرفت. سرانجام در سال ۲۰۰۵ «اعلامیه ملل متحد درباره شبیه‌سازی انسان» در پنجاه و نهمین اجلاس مجمع عمومی سازمان ملل به رأی گذاشته شد که با اکثریت ۸۴ رأی موافق در مقابل ۳۴ رأی مخالف و ۳۷ رأی ممتنع به

تصویب رسید. کشورهایمانند برزیل، سنگاپور، تایلند، مکزیک، چین، هندوستان، کره جنوبی، اسپانیا، سوئد، دانمارک، کانادا، فرانسه، هلند و ژاپن از مخالفان این بیانیه بودند. علاوه بر کشورهای روسیه، آلمان و ایالات متحده آمریکا، از بین کشورهای مسلمان نیز، افغانستان، بحرین، بنگلادش، عراق، کویت، مراکش، قطر، عربستان سعودی، سودان و امارات متحده عربی از موافقان این بیانیه بودند. ایران، مصر، اندونزی، اردن، لبنان، عمان، پاکستان، سوریه، ترکیه، تونس و یمن، از جمله کشورهای مسلمانی بودند که به این بیانیه رأی ممتنع دادند.

با نگاهی به فهرست کشورهای مخالف و ممتنع می‌توان گفت، این بیانیه علیرغم تصویب، با موفقیت چندانی همراه نبود. در پی شکست بیانیه سازمان ملل، در سال ۲۰۰۸ سازمان یونسکو به تشکیل کارگروهی برای تنظیم پیمان بین‌المللی منع شبیه‌سازی مولد انسان اقدام کرد. با وجود تلاش‌های این کارگروه تا سال ۲۰۱۱ و برگزاری نشست‌های مختلف، باز هم نتیجه‌ای حاصل نشد. با جدی‌شدن امکان شبیه‌سازی انسان، بسیاری از عالمان دینی، سیاستمداران و تشکل‌های حقوقی به مخالفت با شبیه‌سازی مولد انسان پرداختند، اگرچه تلاش‌های بین‌المللی برای وضع قوانین موفق نبود، بسیاری از کشورهای جهان در قوانین داخلی خود، شبیه‌سازی با هدف تولید مثل را ممنوع و برای آن مجازات تعیین کرده‌اند (۹).

یکی از حقوقدانان بین‌المللی در پژوهش خود می‌آورد: «جامعه جهانی - به ویژه کشورهای صاحب فناوری - از سال‌ها پیش، به مواجهه با این پدیده پرداخته و قوانینی سخت‌گیرانه درباره شبیه‌سازی وضع کرده‌اند. همه آن‌ها شبیه‌سازی مولد را ممنوع اعلام کرده و از نظر قانونی مستوجب مجازات‌های سخت می‌دانند. در خصوص شبیه‌سازی درمانی تحقیقاتی نیز - هر یک از این کشورها - قوانین مربوط به خود را دارند. در واقع می‌توان گفت، دو دیدگاه حقوقی بین‌الملل درباره شبیه‌سازی انسان وجود دارد: در دیدگاه اول که شامل تعدادی اندک از کشورها است، هر نوع شبیه‌سازی انسان با هر هدفی ممنوع است؛ دیدگاه دوم که موافقان بیشتری دارد، شبیه‌سازی مولد

را ممنوع، ولی شبیه‌سازی تحقیقاتی را با ذکر شرایطی مجاز می‌داند» (۱۰).

۱-۱. شبیه‌سازی از منظر حقوق بین‌الملل: شبیه‌سازی جنین در سطح ملی و فراملی با واکنش‌های متعدد برخی نظام‌های حقوقی بین‌المللی و به تبع آن بسیاری از کشورها رو به رو شد، حتی برخی دولت‌های غربی در وادی عمل طی طریق کرده و اقدام به جرم‌انگاری و قانون‌گذاری در این خصوص نمودند. با این حال، همه تلاش‌های انجام‌شده در گستره جهانی برای اتخاذ رویکردی واحد و الزام‌آور بین‌المللی، تنها به صدور چند مصوبه و بیانیه از سوی تشکل‌ها و سازمان‌های مختلف منتج گردید که این امر ناشی از دیدگاه‌های متفاوت دولت‌ها در قبال این تکنولوژی نوین بود، اما در سطح منطقه‌ای، اروپا به توفیقات بیشتری دست یافت و حتی اقدام به تهیه و تصویب پروتکل هم نمود (۱۱).

هرچند تلاش‌ها و اقدامات نهادهای جهانی و منطقه‌ای حاکی از نگرانی دولت‌ها و لزوم جرم‌انگاری نسبت به رواج پدیده شبیه‌سازی می‌باشد - به گونه‌ای که برخی طرح‌ها از سوی بعضی دولت‌ها در راستای جرم‌انگاری شبیه‌سازی به سازمان ملل پیشنهاد شد و حتی پیش‌نویس پیشنهادی کاستاریکا مبنی بر ممنوعیت همه‌جانبه شبیه‌سازی، مورد بررسی قرار گرفت - ولیکن همان‌طور که پیش‌تر هم اشاره گردید، به علت تشتت دیدگاه‌ها و مواضع ناهمگون دولت‌ها، در سطح جهانی توفیق چندانی حاصل نگردید.

از مطالعه اسناد و مصوبات شورای اروپا طی سال‌های ۱۹۸۶ لغایت ۱۹۹۸ که با صدور چندین توصیه‌نامه، دستور و معاهده درباره شبیه‌سازی جنین همراه بود، چنین برمی‌آید که این شورا شبیه‌سازی مولد انسان را قاطعانه ممنوع اعلام کرده و غیر مجاز دانسته است، گرچه این صراحت در مورد همانندسازی غیر مولد (تحقیقاتی - درمانی) وجود ندارد و در برخی قطع‌نامه‌ها همراه با ابهام و تردید است. برای نمونه در قطع‌نامه ۱۰۴۶ در بند «الف-۴» خلق انسان از طریق همانندسازی یا هر روش دیگری ممنوع اعلام شده است، یعنی شبیه‌سازی انسان صراحتاً ممنوع گردیده است، ولی اشاره‌ای به

همانندسازی تحقیقاتی - درمانی نمی‌کند. در کنوانسیون «اودو» و همچنین در قطع‌نامه ۱۱۰۰، ممنوعیت ایجاد عمدی نطفه یا جنین انسانی - صرف نظر از نحوه ایجاد آن‌ها - به منظور پژوهش‌های علمی ممنوع اعلام گردیده است، اما از آنجایی که به روش ایجاد این نطفه یا جنین‌ها اشاره‌ای نگردیده است، می‌توان آن را شامل تمام روش‌ها و تکنیک‌های ایجاد نطفه و جنین دانست، بدین ترتیب همانندسازی تحقیقاتی و درمانی را هم مشمول این ممنوعیت تلقی نمود، اما باید این نکته را متذکر شد که مندرجات برخی بندها در گزارشات، قطع‌نامه‌ها و توصیه‌نامه‌ها، گاه باعث بروز ابهام می‌شود، به خصوص که با عدم تعریف و تبیین بعضی از مفاهیم و عناوین مهم، بر این تشکیک افزوده می‌شود.

به نظر می‌رسد شورای اروپا استدلال صحیح و منطقی برای تحریم همه گونه‌های همانندسازی ارائه نداده و در برهین مخالفت خود ضمن برشماری برخی مشکلات و مفاسد منتج از کاربرد تکنولوژی شبیه‌سازی مانند ابزارانگاری انسان، نقض اصل آزادی در مورد محصولات همانندسازی، بروز اختلالات جسمانی و روانی، مفاسد اجتماعی، تهدید هویت انسانی و کرامت و شأن بشری اشاره کرده است و جالب‌تر اینکه گاه نکاتی به عنوان دلیل مورد استناد قرار گرفته که خلاف واقعیت بوده و مبنای علمی ندارد. به عنوان مثال، شبیه‌سازی را مصداق ضمنی ضرب و تعدیل دانسته، حال آنکه در تکنولوژی نوین شبیه‌سازی، نه‌تنها جرح و تعدیلی در ساختار ژنتیکی صورت نمی‌گیرد، بلکه این ساختار بدون تغییر حفظ می‌گردد.

در همان برهه، حقوق‌دانان غربی بر این عقیده استوار بودند که همانندسازی انسان یک اقدام جنایتکارانه تلقی شده و خواستار ممنوع‌شدن آن در سطح جهان بودند. آن‌ها این عمل را مخالف حیثیت و شرافت انسانی و از نظر نظام حقوقی، محکوم می‌دانستند، چنانکه تنی چند از ایشان همچون «کاس لئون و ویلسون جیمز کیو (Cass Leon & Wilson James Q)» در سال ۲۰۰۰، به نتایج مؤسسه تحقیقات سیاست عمومی در واشنگتن اشاره نموده و منشور ممنوعیت شبیه‌سازی را تدوین

نمودند (۱۲). در همان سال، پارلمان اروپا نیز در پاسخ به موضع کشور انگلستان در حمایت از شبیه‌سازی تولید مثل، قطع‌نامه‌ای صادر و بر ممنوعیت آن تأکید نمود، با این توجیه که شبیه‌سازی ممکن است به مشکلات عدیده اخلاقی در آینده منجر شود.

با این همه و با وجود مخالفت‌های بین‌المللی، موضوع شبیه‌سازی سیر خود را دنبال نمود و رفته‌رفته برخی از کشورها در قوانین خود جایگاهی برای آن قرار دادند. در انگلستان، تا پیش از سال ۲۰۰۰، شبیه‌سازی انسان به اجازه نامه از طرف هیأت دولت نیاز داشت و تخطی از آن محکوم به تحمل حبس به مدت ۱۰ سال بود (۱۳)، اما در سال ۲۰۰۱ عمل شبیه‌سازی جنین به صورت قانونی مجاز اعلام شد، البته تصویب قانون جامعی تحت عنوان جنین شناسی، آزادی عمل بیشتری برای تحقیقات جنینی، تلقیح مصنوعی و نگهداری و انجماد جنین به وجود آورد (۱۴).

فرانسه نیز گرچه از مخالفین پدیده شبیه‌سازی جنین بود و در سال ۲۰۰۱ همراه با آلمان تصویب کنوانسیون در راستای مبارزه با شبیه‌سازی را به سازمان ملل پیشنهاد داد، اما دو سال بعد، لقاح مصنوعی را برای والدین نابارور با در نظر گرفتن شرایطی، تصویب نمود. در حقوق فرانسه الزام است گامت (سلول محرک تولید مثل جنسی) اهدایی حاصل از زن و شوهر قانونی باشد، به علاوه، فوت هر یک از درخواست‌کنندگان مانع انتقال جنین است و برای تخلف از مقررات اهدای جنین ضمانت اجرای کیفری پیش‌بینی شده است که از جمله شامل ۱۰ سال تحمل حبس زندان می‌باشد (۱۵).

سوئد، روسیه، استرالیا، اتریش، نروژ، هلند، پرتغال و ایتالیا نیز اقدام به تصویب قوانین خاصی در خصوص تلقیح مصنوعی نموده و به موجب آن مسائل ناشی از به کارگیری این روش‌ها را از جهات اخلاقی و حقوقی تنظیم نمودند. سیاست‌مداران و حقوقدانان ایشان هدف از مبانی فکری خود را حمایت از برنامه افزایش نرخ رشد جمعیت معرفی نمودند (۱۴)، البته در ایتالیا با وجود تصویب قانون، مخالفت حزب‌های سیاسی و کلیسا با موضوع منجر به ایجاد خلأهای قانونی در مرحله اجرا شد (۱۶).

برخی دیگر از کشورها نیز با هدف حفظ حیات خانواده و افزایش تولید در خانواده‌های نابارور، اهدای جنین را مجاز اعلام نمودند. می‌توان گفت در میان کشورهایی که در مواجهه با مسأله اهدای جنین به وضع قانون پرداخته‌اند، دیدگاه قانون‌گذار ارتباط تنگاتنگی با فرهنگ‌های آن جوامع دارد، بدین ترتیب که برخی تمام روش‌های اهدای جنین را مجاز می‌دانند، برخی اجازه اهدای اسپرم را می‌دهند، اما اهدای تخمک و جنین را منع می‌کنند (۱۸-۱۷).

اما کشور آلمان که با هدف بازدارندگی، قانون حمایت از جنین و تولید طبیعی را در سال ۱۹۹۰ به تصویب رساند، نمونه‌ای از قانون جنایی اروپا بود که مجازات زندان را برای شبیه‌سازی جنین در نظر گرفت. طبق قوانین آلمان، بارورسازی یک تخمک برای هدفی جزء ایجاد بارداری در زنی که تخمک از آن اوست، ممنوع می‌باشد. همچنین بارورسازی بیش از حد نیاز برای جایگزینی در یک سیکل، غیر قانونی است و حداکثر سه جنین می‌تواند در یک چرخه جایگزین شوند. بر این اساس نگهداری، اغما و اهدای جنین ممنوع است، اگرچه انجماد پیش از آمیزش مجاز شناخته شده است. محدودیت در قوانین آلمان را شاید بتوان به ائتلاف مذهب و ملیت ملی نسبت داد (۱۸).

در کشورهای در حال توسعه که اغلب کشورهای اسلامی را نیز دربر می‌گیرد، قوانین و مقررات خاصی برای اهدای جنین تدوین نشده است. برخی کشورها فاقد قوانین خاص بوده، ولی طرح‌هایی را به تصویب رساندند. در مقابل گروهی از کشورها نیز قوانین جامع و کاملی در این زمینه تقریر نموده‌اند. کشورهای نظیر دانمارک و اسپانیا، از جمله کشورهایی هستند که برای رازداری در اهدای جنین اهمیت خاصی قائل بوده و استفاده از روش گمنامی را مبنای قضاوت خود قرار داده‌اند. در این کشورها اطلاعات مربوط به اهداکننده و دریافت‌کننده جنین ثبت شده و محرمانه باقی می‌ماند (۱۹).

در دیگر کشورهایی که شبیه‌سازی جنین از طریق اهدای جنین یا رحم جایگزین را به تصویب رساندن، شرایطی در متن قانون پیش‌بینی شده است، از جمله ایمنی بهداشتی، رضایت اهداکننده، تبرع و گمنام‌بودن. همچنین علاوه بر زن و شوهر،

با وسعت و گستردگی وافر نظیر شبیه‌سازی، می‌تواند پیامدهای خطرناکی داشته باشد. بنابراین نه‌تنها شایسته است که پس از بحث و تحقیق در مورد جنبه‌های گوناگون موضوع مقررات و ملزومات لازم تهیه و تصویب شود، بلکه نیازمند سرعت عمل در این خصوص می‌باشد.

۱-۲. شبیه‌سازی در حقوق ایران: در کشور ایران هنوز اقدامی برای وضع قانون در زمینه شبیه‌سازی و جرم‌انگاری آن صورت نپذیرفته و عمده ضوابط موجود، مبتنی بر فتوای علمای و راهنمای اخلاق زیست‌پزشکی است، در حالی که ضابطه‌مندی این فناوری در کشور، یک ضرورت است. بنابراین باید تعریفی واضح از حدود و ثغور شبیه‌سازی ارائه شود، اگرچه در آخرین نسخه «راهنمای اخلاق در پژوهش بر سلول‌های بنیادی و پزشکی بازساختی در جمهوری اسلامی ایران» که کمیته ملی اخلاق در پژوهش‌های علوم زیستی، آن را در سال ۱۳۹۹ ابلاغ کرده، به موضوع شبیه‌سازی انسان در سرفصل ۸-۲ به سلول‌های بنیادی حاصل از انتقال هسته سلول بدنی اشاره شده است. مطابق این راهنما، شبیه‌سازی با هدف درمان و به شرط از بین بردن جنین تا چهارده‌روزگی، مجاز، اما شبیه‌سازی با هدف تولید مثل ممنوع است. در بند ۲-۲ از «راهنمای اخلاقی پژوهش‌های ژنتیک پزشکی» مصوب سال ۱۳۹۲، شبیه‌سازی مولد انسان، به عنوان عملی غیر اخلاقی ممنوع شده است. در «راهنمای اخلاقی پژوهش بر گامت و رویان» مصوب سال ۱۳۹۲ نیز در چند بند به موضوعات مرتبط با این حیطة اشاره شده است. طبق بند سه این راهنما، تولید رویان انسان با هدف پژوهش ممنوع است، ولی انجام‌دادن پژوهش بر روی مازاد رویان‌های تولیدشده، به قصد درمان ناباروری و تولید مثل پذیرفتنی است. در تبصره این بند، تولید رویان با هدف شبیه‌سازی پژوهشی‌درمانی، به شرط در دسترس‌نبودن منابع جایگزین، مجاز اعلام شده است. همچنین در بند ۵-۷ این راهنما، شبیه‌سازی تولید مثلی انسان ممنوع اعلام شده است.

البته باید افزود که برخی از حقوق‌دانان با اشاره به بند «ج» ماده ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲، به

زن و مردی که دو سال زندگی مشترک داشته باشند، می‌توانند درخواست دریافت جنین نمایند. اهدا و پذیرش جنین زمانی مجاز است که تولید مثل مصنوعی، ابتدا با استفاده از گامت زوجین و سپس با آمیزش گامت یکی از آن‌ها، با گامت شخص ثالث امکان نداشته باشد و در این زمینه، تفاوتی بین اتباع کشور و بیگانه وجود ندارد (۱۵).

اما در کشورهای آسیایی، مسائل اخلاقی و حقوقی ناشی از اهدای جنین یا تلقیح مصنوعی متفاوت از اروپا است و بر اساس معیارهای بین‌المللی، تقریباً ۲۶۰ مرکز درمان ناباروری در آسیا وجود دارد که نیمی از آن‌ها در کشور ژاپن واقع هستند و به طور متوسط، هر مرکز به جمعیتی ۱۳ میلیونی خدمات ارائه می‌دهد (۱۶)، البته ژاپن تا پیش از سال ۲۰۰۰، در ژاپن هرگونه تحقیق و پژوهش درباره همانندسازی انسان ممنوع بود و اقدام به چنین عملی مجازات زندان تا ۱۰ سال و جریمه نقدی ۱۰ تا ۱۲ میلیون ین (معادل ۸۵ هزار دلار) را در پی داشت (۲۰)، ولی همگام با تغییر سیاست کشورهای اروپایی، ژاپن نیز پس از فراز و فرودی، طرح‌های حمایت از ناباروری به روش‌های پزشکی را تصویب کرد.

به طور کلی، در آن دسته از کشورهای آسیایی که استانداردهای زندگی در سطح بالایی است، دسترسی به خدمات این مراکز مشابه کشورهای غربی است (۲۱). در سنگاپور و مالزی، دهنده اسپرم گمنام است، در حالی که دهنده تخمک می‌تواند آشنا - مثلاً یک دوست یا یکی از اعضای فامیل باشد - انجماد جنین تقریباً در تمام کشورهای آسیایی انجام می‌شود و تنها اندونزی از این قاعده مستثنی است. رحم جایگزین در سه کشور آسیایی کره، تایلند و هند پذیرفته شده، اما دیدگاه‌ها و رفتارها نسبت به تحقیقات جنینی متفاوت است (۲۲). با این وجود، بررسی‌ها نشان می‌دهد که در بیشتر کشورهای آسیایی، روش‌های درمان ناباروری به شکل قانونی وجود ندارد.

به نظر می‌رسد، گرچه بسیاری از قوانین مربوط به پیشرفت‌های دانش بشری پس از طی سالیان متمادی از ظهور آن‌ها وضع شده‌اند، ولی چنانچه این فاصله زمانی بین ظهور پدیده‌ها و وضع قوانین لازم افزایش یابد، به خصوص در مورد فرآیندهایی

۲. نسبت جنین شبیه‌سازی شده: نسب یکی از اساسی‌ترین حقوق بشری است که هر فردی از خانواده خود اخذ می‌کند که مبنای حقوق کودک در خانواده و سایر حقوق او بوده و مانع از شرم‌ساری در هنگام انکار پدر از سوی فرزند می‌شود (۲۶). از سه طریق خویشاوندی (رابطه با ولادت در یک خانواده)، ازدواج و رضاعی (رابطه با شیردادن در نوزادی) مشخص می‌گردد. منظور از نسب، قرابت، نسبت، نژاد انسانی، قرب خون و خویشاوندی دو فرد است. در این بین، نسب، در اصطلاح فنی به دو مفهوم عام و خاص تقسیم می‌شود. بر اساس مفهوم کلی، نسب «رابطه ژنتیکی و قانونی موجود بین دو نفر» است و در مفهوم خاص، نسب «رابطه‌ای است که بین دو نفر وجود دارد که یکی از آن‌ها از او متولد شود» (۲۷).

از این رو، یکی از چالش‌های مهم حقوقی مرتبط با موضوع، وضعیت نسب در شبیه‌سازی جنین است، چراکه بسیاری از مسائل حقوقی، مانند توارث، نفقه، حضانت و محرمیت بر آن مترتب است. از یک‌سو، از نظر چهارچوب‌های حقوقی، به دلیل عدم لجاج طبیعی زوجین، نسب فاقد موضوعیت و منتفی دانسته می‌شود که در این صورت، ترتب آثار حقوقی غیر ممکن بوده و مسأله را مختومه و غیر مجاز تلقی می‌نماید و از سوی دیگر، با استناد به درک عرف عام، از آنجا که مفهوم پدر و مادر، مفاهیم عرفی هستند و نه حقیقت اعتباری، نسب در شبیه‌سازی را قابل قبول و پذیرفته دانست.

در بسیاری از کشورهای اروپایی و ایالات متحده، نسب را از حقوق فرزند ندانسته و دادگاه‌ها بدون در نظر گرفتن رابطه بیولوژیکی، نسب خود را ایجاد می‌کنند. در واقع، حقوق بین‌الملل در قوانین خود سه نوع والدین را مجاز دانسته‌اند: والد اجتماعی، والدین قانونی و والد زیستی، اما آنچه در نظام حقوقی بین‌المللی مبنا قرار می‌گیرد، تعیین نسب به صورت قانونی است (۲۸).

البته در میان برخی حقوقدانان بین‌المللی نیز این عقیده مطرح است که نسب قانونی بین زنی که طفل در رحم او رشد پیدا کرده و خود طفل به وجود نخواهد آمد، زیرا تخمک این زن در پیدایش جنین شرکت نداشته است و صرف

موضوع مسئولیت گروه پزشکی در شبیه‌سازی انسانی پرداخته و این‌گونه نتیجه گرفته‌اند که ابهام در ایمنی روش‌های به کاررفته و مخاطرات متعدد برای جنین حاصل از این روش‌ها، شبیه‌سازی مولد، عمل پزشکی مشروعی محسوب نمی‌شود. همچنین رضایت افراد به انجام‌دادن این عمل مسئولیت مدنی و کیفری پزشک را مرتفع نخواهد کرد (۲۳). دیدگاه دیگر آن است که در قوانین موضوعه و با توجه به موادی از قانون مدنی و اراده قانون‌گذار در این زمینه و مراجعه به نظم عمومی و اخلاق حسنه، شبیه‌سازی انسانی را از منظر نظام حقوقی ایران، نمی‌توان غیر مجاز اعلام کرد. در همین زمینه، یکی از پژوهشگران معاصر مسأله شبیه‌سازی انسان را از منظر حقوق بین‌الملل، بررسی و تحلیل کرده است (۲۴).

هرچند باید اشاره کرد که طبق حقوق ایران بر مبنای قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور مصوب ۱۳۸۲/۰۴/۲۹ و آیین‌نامه اجرایی مصوب ۱۳۸۳/۱۲/۱۹، درمان ناباروری با انتقال جنین‌های تشکیل‌شده از نطفه زوج‌های قانونی و شرعی در خارج از رحم با شرایطی مجاز است. به موجب ماده ۱ این قانون، کلیه مراکز تخصصی درمان بیماران نابارور ذی‌صلاح مجاز خواهند بود. با رعایت ضوابط شرعی و شرایط مندرج در این قانون نسبت به انتقال جنین‌های حاصل از تلقیح خارج از رحم زوج‌های قانونی و شرعی پس از موافقت کتبی زوجین صاحب جنین به رحم زنانی که پس از ازدواج و انجام اقدامات پزشکی، ناباروری آن‌ها (هر یک به تنهایی یا هر دو) به اثبات رسیده، اقدام نمایند. مراکز مذکور در صورت موافقت و رضایت کتبی زوج‌های اهداکننده و تسلیم جواز دریافت جنین از دادگاه، خانواده از طرف زن و شوهر متقاضی (مواد ۲ و ۴ قانون ۳ و ۵ آیین‌نامه) می‌توانند به درمان ناباروری اقدام کنند، البته قانون‌گذار در این قانون فقط حالت خاصی از درمان ناباروری را پیش‌بینی کرده و حالت‌های دیگر آن به ویژه بهره‌مندی از رحم جایگزین را از قلم انداخته است (۲۵).

با این حال، از آنجایی که مسأله شبیه‌سازی جنین، مرز داخلی نمی‌شناسد، می‌توان از تجارب و اقدامات دیگر کشورها و قوانین موضوعه آن‌ها و مباحث مربوط به تصویب قوانین لازم جهت طراحی الگویی مناسب بهره جست.

تکامل یافتن و گذراندن مراحل رشد در رحم، سبب تحقق نسب نیست، بنابراین طفل فقط به صاحبان نطفه ملحق بوده و از این منظر، مبنای تعیین نسب، رابطه زیستی میان طفل و پدر صاحب نطفه است (۲۹)، اما از نظر نظام حقوق ایران، رابطه بیولوژیک اهمیت زیادی در تعیین نسب دارد. شناخت مشروعیت طفل و تحقق نسب وی موجب حفظ حرمت خانواده گردیده و با مصلحت طفل نیز سازگار می‌باشد (۲۶، ۳۰). در این میان، آنچه از منظر قانونی در خصوص نسب جنین شبیه‌سازی شده بسیار مهم است، پاسخ این پرسش است که آیا جنین شبیه‌سازی شده، دارای پدر و مادر است یا خیر؟ و در صورتی که دارای نسب است، پدر و مادر او چه کسانی هستند؟

در فرض نسب زیستی، حقوقدانان معتقدند که طفل از اسپرم مرد باشد و شخصی که صاحب اسپرم است، پدر طفل محسوب می‌شود (۳۱-۳۴)، چنانچه ماده ۸۶۲ قانون مدنی نیز مؤید آن است، اما در خصوص فرض نسب جنین شبیه‌سازی شده، نظرات مختلف و مفصلی تاکنون ارائه گردیده است که بیان همه آن‌ها موجب اطاله کلام خواهد بود، لذا با بررسی نظرات ارائه شده، می‌توان گفت که به صورت جمع‌بندی، سه دیدگاه را در این خصوص قابل طرح و ارزیابی است:

طبق نظر اول، جنین شبیه‌سازی شده به دلیل فقدان لقاح، فاقد نسب است (۳۵). شیروی در این باره می‌نویسد: «انسانی که از راه شبیه‌سازی به وجود می‌آید، پدر و مادر ندارد، زیرا اساساً نطفه‌ای تشکیل نشده است. فاقد خواهر و برادر است و منتسب به فامیل نیست. همچنین فردی که او در رحمش رشد کرده است، مادرش نیست، بلکه مادر جانشین است، لذا از نظر ایشان، جنین شبیه‌سازی شده فردی فاقد نسب است» (۳۶). بر اساس نظر دوم، برخی از حقوقدانان و اندیشمندان، بر اساس فهم عرفی، جنین شبیه‌سازی شده را دارای نسب دانسته و صاحب سلول در صورت مؤنث بودن، به عنوان مادر و در صورت مذکر بودن، به عنوان پدر جنین شبیه‌سازی شده در نظر گرفته می‌شوند که در این حالت، جنین از داشتن پدر و یا مادر محروم است (۳۷).

این گروه از صاحب‌نظران معاصر معتقد هستند: «بر اساس فهم عرفی، پدر همان صاحب سلول و مادر همان صاحب تخمک است، لذا با وجودی که شبیه‌سازی شیوه‌ای متعارف برای پدیدآمدن جنین نیست، از نظر عرفی عنوان تولد بر آن صدق می‌کند. همین امر را می‌توان به صاحب سلول، صاحب تخمک و رحم پرورش‌دهنده تسری داد» (۳۱، ۳۹-۳۸). موسوی بجنوردی نیز در رابطه با این احتمال در کتاب خود چنین می‌نویسد: «هنگامی که تخمک و رحم یک زن برای حمل جنین به کار گرفته شده و DNA جسمی، رحم و تخمک زن در فرآیند شبیه‌سازی استفاده می‌گردد. در این حالت، می‌توان بیان نمود که جنین فاقد پدر است، ولیکن به مرد محرم بوده و ریه او محسوب می‌شود» (۴۰).

مطابق نظر سوم، برخی دیگر معتقدند که پدر و مادر صاحب سلول، پدر و مادر جنین شبیه‌سازی شده خواهند بود و در این حالت صاحب سلول و جنین شبیه‌سازی شده، خواهر یا برادر دوقلوی یکدیگر محسوب می‌گردند (۳۳، ۴۱).

پیروان این نظریه در تبیین نظر خود می‌آورند: «فرزند شبیه‌سازی شده، متعلق به طرفین است (پدر و مادر)، زمانی که زن و شوهر باشند، اما اگر زوجیت در میان نباشد، فرزند در حکم ولدشبهه است» (۴۲). ایشان در دلیل خود می‌نگارند: «از آن جهت که نطفه از هر کسی باشد، پدر ولد همان اوست - ولو نطفه نامشروع باشد - در مسأله شبیه‌سازی نیز، فرزند منتسب به صاحب سلول است» (۴۳).

به نظر می‌رسد دیدگاه نخست که قائل به فقدان نسب است، چندان وجهی ندارد، زیرا پیروان این دیدگاه، دلیل قابل توجهی که مورد عنایت معیارهای حقوقی ایشان باشد، ارائه نکرده‌اند. در حقیقت، اندیشمندان حقوق اسلامی تنها در یک مورد قائل به فقدان نسب شرعی هستند و آن هم، زمانی است که زن و مردی از طریق زنا صاحب فرزند شوند. در فرض مزبور، نسب شرعی منتفی است. در غیر این صورت، در هیچ یک از منابع و متون حقوقی، مسأله فقدان نسب مطرح نشده است. به بیان دیگر، در مورد نسب، حقوقدانان اسلامی قائل به تفسیر موسع هستند، البته این امر در بیان آنان به صورت

روش تفسیری است که پیروی شده است» (۳۱، ۴۷). بنابراین با توجه به آنچه بیان گردید، فرض فقدان نسب تنها در صورت زنا حاصل می‌شود و در نظرگرفتن آن در مسأله شبیه‌سازی از اساس ناصواب و بی‌معنا است.

اما بر اساس دیدگاه دوم که وجود نسب در شبیه‌سازی را بر فهم عرفی استوار می‌داند و به پیروی آن، عرف جامعه، پدر و مادر فرزند شبیه‌سازی شده را همان صاحبان سلول و رحم می‌شناسد، احاله چنین مسئولیتی به عرف جامعه جای تأمل و بررسی دارد، اگرچه بنا به یک قاعده اصولی، تعیین مصادیق و موضوعات نسبت به مواردی که شرع متعرض آن نشده یا شناخت در مورد رعایت اصل تفریع و انطباق مواضع، بر ذمه عرف گذارده شده است و بر این مبنا، چون نسب در شبیه‌سازی از مواردی است که حدود آن به صورت خاص در مبانی حقوقی تبیین نشده، معرفت نسبت به آن بر عهده عرف است، اما آیا تعیین موضوع در حیطه مسائل مستحدثه و به‌روز در صلاحیت عرف عام است یا در صلاحیت عرف خاص و خبره؟ چگونه و تا چه میزان، فهم عرف عام در حوزه موضوعات نوین و نوظهور قابل اعتماد و استناد است؟ شاید عرف عام به دلیل فقدان نمونه مشابه، دچار خطا شده و در تشخیص موضوع خلط نماید، یعنی بردار یا خواهر دوقلو را به عنوان پدر و مادر حقیقی و اصلی بشناسد، در حالی که بنا به نظر اهل خبره و صاحب‌نظران علم مهندسی ژنتیک (عرف خاص) خلاف آن محقق باشد و پدر و مادر صاحب سلول به عنوان پدر و مادر فرزند شبیه‌سازی محسوب شوند و صاحب سلول و جنین شبیه‌سازی شده در حقیقت دوقلوی یکدیگر باشند (۴۸).

نظیر این مسأله در لقاح مصنوعی میان دو سلول است که متخصصین اجازه رشد به یک سلول را می‌دهند که تا نه ماه آینده متولد شود و سلول دیگری را - که دوقلوی آن محسوب می‌شود - در محفظه‌های مخصوص و دمای منفی ۱۸۰ درجه سانتی‌گراد نگهداری نموده و پس از گذشت چند ماه، آن را فعال می‌نمایند، بدین ترتیب، اگرچه فاصله سنی میان دو سلول وجود دارد، اما دوقلوی یکدیگر محسوب می‌شوند (۵۰-۴۹).

ضمنی آمده است. به عنوان نمونه، در خصوص زن و مرد اجنبی (غیر شوهر) که به صورت نامشروع با هم ملاعبه می‌کنند و منی از مرد در اطراف دستگاه تناسلی زن خارج شود - بدون آنکه رابطه جنسی صورت گرفته باشد - و آنگاه زن باردار گردد، فقها نسب را معین دانسته و صاحب اسپرم را پدر می‌دانند، زیرا در این فرض زنا به معنای خاص تحقق نیافته، لذا نسب ثابت و در حکم نکاح شرعی است، البته شواهد دیگری نیز در دست است که می‌توان به آن‌ها نیز استناد کرد. از آن جمله می‌توان به تلقیح مصنوعی اشاره کرد. به عقیده عموم حقوقدانان، هرگاه تلقیح مصنوعی (اعم از داخل یا خارج رحمی) با استفاده از اسپرم زوج و تخمک و رحم زوجه یا همسر دیگر زوج صورت گیرد، کودک به صاحب اسپرم (زوج) و یا زوجه صاحب تخمک یا رحم - بنا بر اختلاف مبانی - منتسب خواهد بود. از حقوقدانان معاصر تنها طباطبایی حکیم به عدم انتساب طفل به صاحب اسپرم رأی داده و جنین را تنها به مادر ملحق دانسته است (۴۴-۴۵). آن دسته از صاحب‌اندیشانی که تلقیح مصنوعی را جایز نمی‌دانند، علت عدم جواز آن را از باب حرمت زنا نمی‌دانند - یعنی فعل مذکور را مصداق زنا به حساب نمی‌آورند - بلکه از نظر ذوق فقهی چنین حکمی می‌دهند (۴۰).

برخی از حقوقدانان با تحلیل حقوقی مواد قانونی ارث و در بخش موانع ارث به خصوص در شرح مواد ۸۶۲ و ۸۸۴ قانون مدنی، قائل به توسعه در مفهوم نسب و تضییق در معنای زنا شده‌اند (۴۶). ایشان گفته‌اند: «به نظر می‌رسد که هرگاه نکاح بین زن و مرد نباشد و در اثر تفخیز یا داخل کردن کمتر از حشفه از آلت مرد در آلت زن اجنبی فرزندی متولد گردد، جنین مزبور در حکم متولد از نکاح خواهد بود. وانگهی با توجه به ماده ۸۶۲ قانون مدنی که نسب را به طور مطلق شرط توارث دانسته است و ولدالزنا را در ماده ۸۸۴ استثنا کرده است، به نظر می‌رسد که ولد ناشی از راه غیر از زنا ارث می‌برد، چنانچه گفته شود که چون نکاح بین ابویین طفل نبوده، آن دو اجنبی از یکدیگر هستند و عمل آنان دارای اثر حقوقی نمی‌باشد، در رد آن باید گفت که ماده ۸۸۴ استثنا بر ماده ۸۶۲ می‌باشد و عمل به وحدت ملاک استثناء، برخلاف

بنا بر آنچه گفته شد، علیرغم دیدگاه‌های مختلف و دلایل گوناگونی که در خصوص این مهم تاکنون توسط حقوقدانان و صاحب‌نظران بیان گردیده است، به نظر می‌رسد که پذیرش نظر سوم منطقی‌تر باشد، چراکه نخست، وجود نسب بر اساس اصول حقوقی و زیستی و همچنین جهت حمایت از کودکان شبیه‌سازی شده مسلم است؛ دوم اینکه به نظر می‌رسد بر اساس مبانی زیستی، نسبت جنین، به پدر و مادر صاحب سلول بازمی‌گردد، زیرا از نظر علمی، نسبت پدر و مادری، ناشی از زوجیت و ترکیب خزانه‌های ژنتیکی است. در شبیه‌سازی، زوجیت با واسطه و به صورت غیر مستقیم ثابت می‌شود، اما به صورت مستقیم مسئله زوجیت کاملاً منتفی است. به بیان دیگر، جنین شبیه‌سازی شده به لحاظ برخورداری از خصوصیات ژنتیکی، بیش از ۹۸ درصد شبیه صاحب سلول است. از سوی دیگر، فرزند از سلول‌هایی ساخته شده که ناشی از زوجیت پدر و مادر صاحب سلول است، به این معنا که سلول‌های جسمی هر فرد، وارث خواص و اطلاعات ژنتیکی پدر و مادر خویش هستند، یعنی فرزند شبیه‌سازی شده نیمی از مشخصه‌های پدر صاحب سلول و نیمی دیگر از مادر صاحب سلول را به ارث برده است. با این وصف، انتساب فرزند به صاحبان سلول که ممکن است دوقلوی هم محسوب شوند، قابل اثبات است، ولیکن با توجه به اینکه پذیرش نسب برای جنین شبیه‌سازی شده منجر به بروز آثار حقوقی در جنبه‌های مختلف، از جمله ارث، نفقه، حضانت و... خواهد شد، لذا تحمیل این آثار بر پدر و مادر صاحب سلول که هیچ‌گونه دخالت و تصمیمی در شبیه‌سازی نداشته‌اند، منطقی به نظر نمی‌رسد و بهتر است در عین حال که نسب جنین به والدین صاحب سلول بازمی‌گردد، آثار ناشی از نسبت را جهت حفظ نظم عمومی - که خود یکی از دلایل مخالفان شبیه‌سازی می‌باشد - به خود صاحب سلول منتسب دانست.

### نتیجه‌گیری

شبیه‌سازی و نسب جنین، مسأله‌ای پردامنه است. در درمان ناباروری با اسپرم اهدایی، نه شخص ثالثی وجود دارد که

امکان انتساب فرزند را ایجاد کند و نه تردیدی وجود دارد که فرزند ناشی از لقاح تخمک زن با اسپرم اهدایی است و نه نطفه شوهر به واسطه او. این جنین واجد شرایط تمام حقوق و تعهدات والدین است. جنین شبیه‌سازی شده نسبتی با مرد عقیم ندارد. این در حالی است که یافته‌ها حکایت دارد که در اکثر مؤلفه‌ها، بین نظرات صاحب‌نظران حقوق در ایران و حقوق بین‌الملل تفاوت وجود دارد. حقوق بین‌الملل هرگونه سقط جنین را چه طبیعی و چه شبیه‌سازی شده، منوط به اراده مادر می‌داند، اما حقوقدانان ایران در هر صورت آن را کاملاً حرام می‌دانند. حرام بودن شبیه‌سازی با توجه به مسأله نسب، مورد توجه فقها قرار گرفته است، اما می‌توان ادعا کرد که هرچند حقوقدانان سعی در ارائه راه‌حلی برای این مشکل دارند، ولی نظری مشابه ندارند و همین امر به پیچیده‌تر شدن موضوع انجامیده است. در خصوص پذیرش یا عدم پذیرش شبیه‌سازی در هر دو نوع درمانی و تولیدی و همچنین نسب انسان شبیه‌سازی شده در حقوق ایران، تاکنون نظرات گوناگون و متعددی ارائه گردیده است و علیرغم رشد بحث‌های نظری در بین حقوقدانان و فقیهان درباره جنین شبیه‌سازی شده، نظام حقوقی ایران نیز هنوز کار چندانی انجام نداده و موفق به کسب نظر واحدی در این خصوص نگردیده است.

به نظر می‌رسد با توجه به پیشرفت علوم و فناوری و به خصوص حق بر سلامت نسل به عنوان یکی از اصول اساسی حقوق بشری، نباید در تأیید شبیه‌سازی درمانی تردید کرد. در مورد شبیه‌سازی تولیدی نیز به نظر می‌رسد با توجه به اینکه با شبیه‌سازی دخل و تصرفی در نظام خلقت صورت نمی‌پذیرد و در نتیجه، کشف و به کارگیری قوانین است که خداوند در جهان خلقت به ودیعه گذاشته، حکم اولیه آن جواز بوده است، مگر اینکه موجب مفسده‌ای گردد که در واقع، این قید با تفسیری عام، شبیه به همان تأکید است که در حقوق بین‌الملل بر صحت شبیه‌سازی در صورت عدم سازگاری با کرامت انسانی و حفاظت از جان انسان شده است. در خصوص نسبت جنین شبیه‌سازی نیز در ابتدا باید پذیرفت - همان‌گونه

### تشکر و قدردانی

نویسندگان مراتب سپاسگزاری خود را از سرکار خانم مارال جعفری قاضی جهانی، کارشناس ارشد گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی به واسطه ارائه ایده و نیز هماهنگی با انجمن‌های علمی - پژوهشی جهت دستیابی به داده‌های آماری اعلام می‌دارند.

### تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده‌اند.

### تأمین مالی

نویسندگان اظهار می‌نمایند که هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

### بیانیه هوش مصنوعی

در این پژوهش، از هوش مصنوعی استفاده نشده است.

که در حقوق بین‌الملل تأکید گردیده است - یک فرد شبیه‌سازی شده از حقوق انسانی، آزادی، کرامت و حمایت قانونی مرتبط با سایر اعضای جامعه انسانی فارغ از منشأ بیولوژیکی یا فناوری اش برخوردار خواهد بود. بنابراین اول اینکه شناسایی نسبی مشروع برای فرد شبیه‌سازی شده همانند سایر افراد، الزامی و حیاتی است؛ دوم، بر اساس مبانی فقهی و زیستی نسبت جنین به پدر و مادر صاحب سلول بازمی‌گردد، ولی با توجه به اینکه پذیرش نسب برای جنین شبیه‌سازی شده منجر به بروز آثار حقوقی در جنبه‌های مختلف، از جمله ارث، نفقه، حضانت و... خواهد شد، تحمیل این آثار بر پدر و مادر صاحب سلول که هیچ‌گونه دخالت و تصمیمی در شبیه‌سازی نداشته‌اند، منطقی به نظر نمی‌رسد و بهتر است در عین حال که نسب جنین به والدین صاحب سلول بازمی‌گردد، آثار ناشی از نسبت را جهت حفظ نظم عمومی، به خود صاحب سلول منتسب دانست، لذا نظام‌های حقوقی، ناگزیر باید خود را برای پذیرش کودکان شبیه‌سازی شده آماده کنند، چراکه این اتفاق دیر یا زود در آینده رخ خواهد داد، چه اینکه در قوانین کشورهای توسعه‌یافته، بحث شبیه‌سازی مورد توجه قرار گرفته است و در قواعد بین‌الملل نیز شبیه‌سازی مورد پذیرش نسبی واقع شده است.

### مشارکت نویسندگان

سیدمحمد کیکاوسی: راهنمایی و نظارت بر پژوهش و نگارش نهایی.

عارفه فیضی اقدس: پیش‌نویس نگارش پژوهش، جمع‌بندی داده‌های پژوهشی و ویراستاری.

محدثه تقوایی نخجیری و علی آقابالی: گردآوری مطالب و منابع.

نویسندگان نسخه نهایی را مطالعه و تایید نموده و مسئولیت پاسخگویی در قبال پژوهش را پذیرفته‌اند.

## References

1. Madkur Bayoumi I. Al-Majam al-Oujiz. Damascus: Al-Lagha al-Arabiyya Collection. Ministry of Education and Training; 2007. Vol.3 p.287. [Arabic]
2. Woodward J. Human cloning. Translated by Razavi H. Tehran: Jihad Daneshgahi Publications; 2018. p.22. [Persian]
3. Mirshekari R. Dictionary of Words Approved by the Academy. Tehran: Persian Language and Literature Academy Publications; 2016. Vol.10 p.288. [Persian]
4. Sadati L. Medical Terminology. Tehran: Jame'enagar Publications; 2023. p.112. [Persian]
5. Havstad JC. Human reproductive cloning: A conflict of liberties. Journal of the National Library of Medicine. 2010; 24(2): 7-71.
6. Lewin B, Genes V. National Bioethics Advisory Commission - Ethical, Printed in USA. London: Oxford University Press; 2000. p.55.
7. Dweck T. Simulation, the New Idea. New York: Medical Science Press; 2013. p.15-16.
8. Abbasi M. Human cloning: a new challenge to ethics and human rights. Tehran: Medical Publications; 2008. p.26. [Persian]
9. Mohammadi Laini MB, Afzali MA, Gholami SH. A review of the advantages and disadvantages of human cloning. Journal of Mazandaran University of Medical Sciences. 2017; 27(148): 176-186. [Persian]
10. Ayala FJ. Cloning humans? Biological, ethical and social considerations. Proceedings of the National Academy of Sciences. 2015; 112(29): 8879-8886.
11. Langlois A. The global governance of human cloning: the case of UNESCO. Palgrave Commun. 2017; 3(19): 17019-17022.
12. Kass Leon R, Wilson JQ. The Wisdom of Repugnance. In: The Ethics of Human. Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research; 2000. p.109.
13. Pharmer JA, Kurzweil E. Artificial insemination: Entering the modern era in biology. Washington: Viking Publications; 2009. p.55-56.
14. Roshan M. The legal status of a child born from artificial insemination. Journal of Family Studies. 2007; 1(2): 179-189. [Persian]
15. Safaei SH. Inadequacies of Iranian law on gamete and embryo donation with respect to comparative law (gamete and embryo donation in infertility treatment). Tehran: Samat Publications; 2006. p.64. [Persian]
16. Beverley R, Lamia M. Neonatal Simulation. New York: American Academy of Pediatrics; 2021. p.19.
17. Moasagh H. International Law Approach to Embryo Cloning. Tehran: Ibn Sina Law Institute Publications; 2015. p.33. [Persian]
18. Mohammadi A. Human cloning; scientific, ethical and legal considerations. Tehran: National Center for Genetic Engineering; 2010. p.38. [Persian]
19. A group of authors. Embryo donation in infertility treatment. Tehran: Samt Publications; 2017. p.48. [Persian]
20. Salari H. Human cloning. Tehran: Hakiman Publications; 2007. p.72. [Persian]
21. Saeedinejad S. Simulation from idea to development. Tehran: Comprehensive University of Science and Application Publications; 2005. p.50. [Persian]
22. Yves S, Goldschmidt S, Elmar B, Weidner K, Manfred B. Egg donation, surrogacy and cloning: Attitudes of men and women in Asia based on research by the OSED Institute. Jakarta: Gramdia Publishing; 2010. p.49.
23. Alidoosti N. Legal and Constitutional Challenges of the Present Age. Qom: Minister's Legal Publication; 2021. p.189. [Persian]
24. Al-Kajbaf H. Human cloning in international law. Tehran: Agah Danesh Publications; 2012. p.35. [Persian]
25. Mohammadi Nasab A. Human cloning and ethical standards for human subjects. Tehran: Iranian Medical Ethics and History Publications; 2019. p.194. [Persian]
26. Shahidi SM. Collection of Legal Articles - Civil Law, Commercial Law, Criminal Law, Private International Law. Tehran: Majd Publications; 2006. p.117, 166. [Persian]
27. Emami A, Safaei SH. Family Law - Kinship and its Effects. Tehran: Tehran University Printing and Publishing Institute; 1997. p.101. [Persian]
28. Edwards V, Gilies JR. Biological parents and social families: Legal discourses and everyday understandings of the position of step-parents. International Journal of Law, Policy and the Family. 1999; 13(1): 78-105.
29. Neimann M. Humans, rights and twenty-first century technologies. Massachusetts: Harvard University Library; 2011. p.58.
30. Allahgholil L, Rahmani A. Legal Status of Artificial Insemination. Medical Legal Quarterly. 2008; 2(7): 105-127. [Persian]

31. Katouzian N. Family Law. Tehran: Ganj-e Danesh Publications; 2024. p.20-48. [Persian]
32. Allahkhani S, Pour Ostad M. The Law of Proving Lineage. Tehran: Science Publishing House; 2015. p.12. [Persian]
33. Yazdi O. Family in the Current Legal System. Tehran: Ava Publications; 2023. p.34. [Persian]
34. Habibi Tabar J. Step by Step with Family Law. Tehran: Mizan Publications; 2020. p.27, 54. [Persian]
35. Samadi Ahari M. Lineage resulting from artificial insemination in law. Tehran: Ganj-e Danesh Publications; 2003. p.33-68. [Persian]
36. Shiravi A. Family Law - Marriage, Divorce and Children. Tehran: Samt Publications; 2018. p.288. [Persian]
37. Ameri Siahoui M, Asgari AR, Ahmadi Esfahani SM, Moradkhani A. A jurisprudential study of lineage and its legal implications in human cloning. Journal of Jurisprudential and Philosophical Studies. 2016; 7(28): 145-166. [Persian]
38. Haeri Mehrjerdi A. Collection of Opinions. Qom: Dar al-Fikr Publications; 2016. p.299-301. [Persian]
39. Hosseini Zanjani E. Istifta'at. Zanjan: Qalam Mehr Publications; 2019. p.219-220. [Persian]
40. Mousavi Bojnourdi SM. Legal Thoughts (1) - Family Law. Tehran: Majd Publications; 2007. p.50. [Persian]
41. Izadifard A, Pidehi Hajikola A, Kavyar H. Studying the Status of Lineage in Human Reproduction. Journal of Comparative Law Research. 2010; 14(67): 29-55. [Persian]
42. Hosseini Shirazi SM. Encyclopedia of Jurisprudence. Qom: Dar-o-Elm Publications; 2010. p.55. [Arabic]
43. Momen M. Simulation - A New Exploration in Islamic Law. Tehran: Andishmand Publications; 2006. p.31. [Persian]
44. Tabatabaei Hakim SMS. The Jurisprudence of Human Reproduction and the Fatwas of the Tayyiba. Qom: Darul Hilal; 2013. Vol.2 p.215. [Arabic]
45. Shamsuddin MM. Human cloning is definitely illegal - cloning between Islam and Christianity. Beirut: Dar al-Fakr al-Lebanani; 1999. p.84. [Arabic]
46. Tavakoli A. Inheritance Rules in Iranian Law. Tehran: Qanun Yar Publications; 2017. Vol.3 p.214-216. [Persian]
47. Bayaat F. Comprehensive explanation of civil law. Tehran: Arshad Publications; 2023. p.201. [Persian]
48. Tourte Y. Genetic Engineering and Biotechnology. Translated by Mohammadabadi M. Kerman: Bahonar University Press; 2019. p.59. [Persian]
49. Abolhasani R. Practical Guide to Artificial Insemination. Tehran: Rangineh Publications; 2022. p.15. [Persian]
50. Nayeبزاده A. Artificial Insemination. Tehran: Majd Publications; 2013. p.61. [Persian]